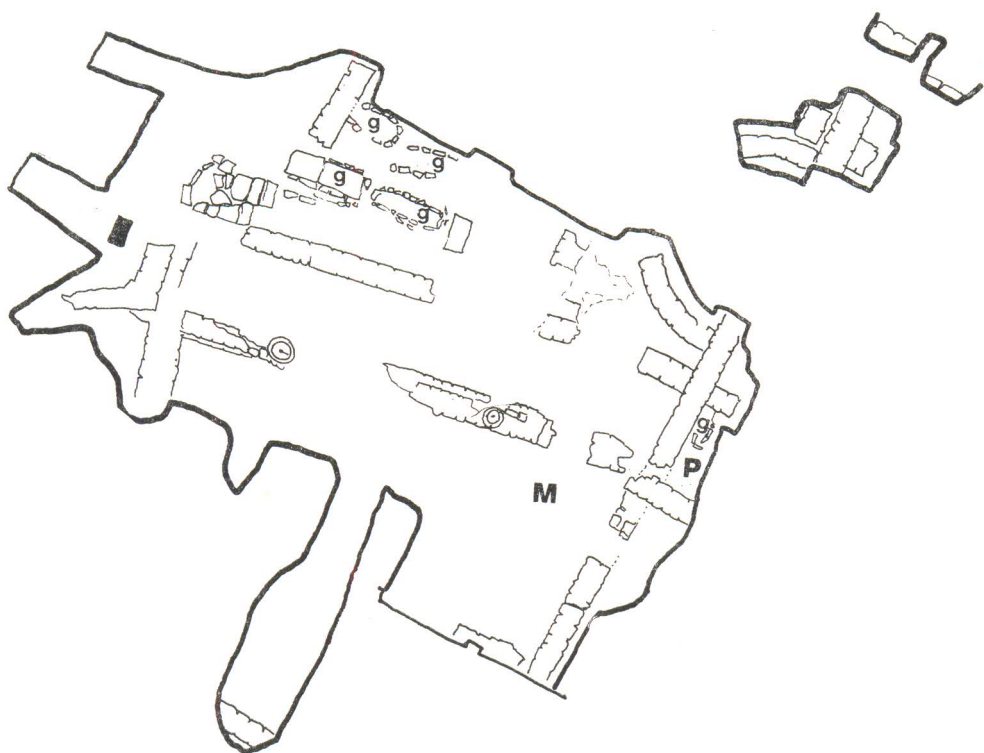

Frane Buškariol

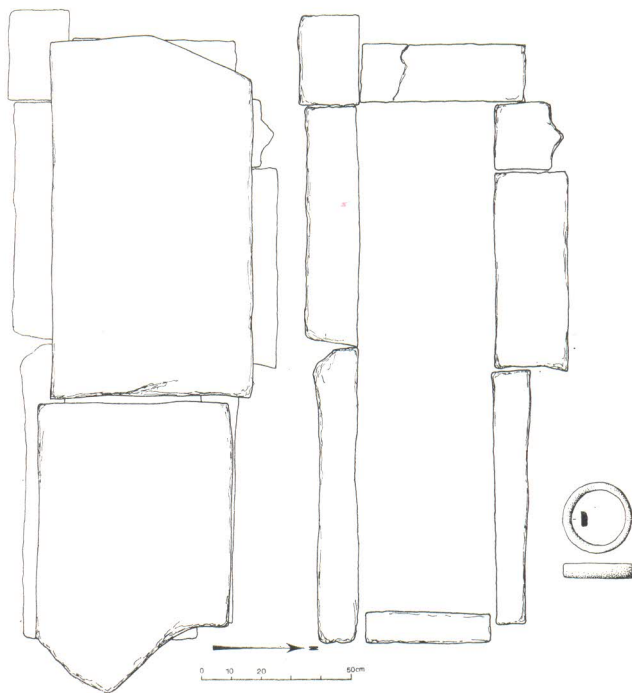
MARGINALIJA UZ CRKVVU SVETOG ANDRIJE U SPLITU

Istraženo stanje lokaliteta u ulici Zrtava fašizma prema T. Marasoviću, dopunjeno arhivskim podacima (P-pločnik, M-mozaik, g-grob)

Povod nastanku ovog rada je članak koji je T. Marasović objavio 1984. g.¹⁾ u »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku«, a predstavlja sadržaj predavanja sa znanstvenog skupa održanog povodom 100. obljetnice izlaženja spomenutog časopisa. Dodatni poticaj bio je materijal s lokaliteta u ulici Žrtava fašizma, koji s objavljenom nacrtnom dokumentacijom²⁾ sačinjava cjelinu. Taj materijal u spomenutom radu nije obrađen na odgovarajući način, a čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu. Očekujem da ću na ovaj način razriješiti barem neka nesuglasja povezana sa spomenutim nalazom, izuzetno značajnim za arheologiju i povijest grada Splita³⁾. Rad ujedno treba ukazati na metodologije istraživanja i čuvanja splitskih spomenika, te na potrebu uređenja tog prostora. Danas zapušten i neuređan, urbanističkim planovima je predviđeno da ovaj prostor postane arheološki park.

*Istraženi grob u tlorisu
'prije i po otvaranju), te
nađeni prsten*

Arhitektonski sklop poznat kao »Ab basilicas pictas« u stručnu literaturu uvodi J. Marasović kratkom viješću o dotadašnjim radovima, s napomenom da narednih radova nije bilo⁴⁾. Povodom građevinskih radova u blizini, nekoliko godina potom, u dnevnom tisku se javlja kraća vijest o vrsti i značaju nalaza⁵⁾. Neposredno nakon obavljenih radova, lokalitet spominje i G. Novak⁶⁾. Uz nešto opsežniji opis otpočinje programska zaštita lokaliteta⁷⁾, da bi studija⁸⁾, zamišljena kao iscrpna, trebala učiniti

javnosti dostupna sva saznanja i radove s ovog područja. U toj studiji, kao i u prethodnim vijestima, nastale su greške dvaju pojavnih oblika. Prva grupa je vezana uz tumačenje arheoloških i arhitektonskih nalaza, dok je druga grupa vezana uz obradu arhivskih vijesti, a time i uz određenje povijesti i imena tog položaja s ostacima. Te su pogreške:

1. Nedovoljna istraženost za tumačenja. Usporedbom tlorisa istraženog dijela i rekonstrukcije navodnog početnog oblika crkava moguće je shvatiti koliko je tu hipotetičnih elemenata⁹⁾.
2. Opća atribucija arhitektonskog oblika. Dvije crkve (čak i u slučaju kada je istraženo kao ovdje) jedna blizu druge ne moraju se odrediti kao oblik tzv. »basilicae geminatae«¹⁰⁾, ako nema čvršćih elemenata za takvo određenje.
3. Nepotpuno i neispravno analiziranje arhivskih vijesti. Prenošnje krivih podataka kod analize arheoloških ostataka može kao ishod imati i takve nelogičnosti, čiji prepričani smisao glasi: Iznad trobrodne (čak i za to argumenti nisu najčvršći!) ranokršćanske i ranosrednjovjekovne crkve u kasnom srednjem vijeku sažimanjem središnjeg broda, dakle arhitektonskom kontrakcijom, nastaje manja crkvice, čiji ostatci dođuše nisu uopće utvrđeni! Međutim, ovo autoru ne smeta za teoretiziranje i gradnju povijesne slike¹¹⁾.

Vratimo se provedenim arheološkim istraživanjima i nalazima. Iskapanja su obavljena u nekoliko navrata. Kako izgleda, povod za radove su slučajni građevinski radovi. Problem je u postojanju terenskog dnevnika sa iskapanja, za koji se opravdano može izraziti sumnja o postojanju, s obzirom da među istovrsnim dokumentima u Arheološkom muzeju u Splitu za sada nije pronađen. Iskapanja su formalno vodili 1953—1954. g. Duje Rendić-Miočević, te 1956—1957. g. Branimir Gabričević, a zapravo tadašnji muzejski preparator Ante Ercegović uz nadzor i sugestije spomenutih stručnjaka. Tijekom 1957. g. je radovima priključena ekipa tadašnjeg Urbanističkog biroa za Dalmaciju, s Tomislavom Marasovićem na čelu, koja je napravila nacrtanu dokumentaciju arhitektonskih ostataka. U Arhivu Muzeja osim spisa kojim se traže sredstva za jednu fazu radova, te dozvole za uklanjanje barake-skladišta poduzeća »Duga«, prema muzejskom protokolu, drugih spisa nema. Nalazi su bili loše i nepravilno pohranjeni, tako da se izgubila odijeljenost materijala. Crteži i zabilješke uz nalaze su jedina dostupna dokumentacija, a smiju se obrađivati jedino makrotipografski. Stoga se može uspostaviti samo relativna kronologija objekata prema pohranjenom materijalu. Ovom prilikom su sačuvane cedulje s bilješkama tijekom obrade materijala kronološki poredane i označene oznakom »Split - Sv. Andrija«. Tekst po njima glasi:

Sv. Andrija 1): »... razni predmeti, kameni fragmenti i dijelovi mozaika...« Nije zabilježen precizniji opis. Iz dijelova teksta je vidljivo da su u jednom navratu iskapanja trajala od prosinca 1953. g. do siječnja 1954. g.

Sv. Andrija 2) Ova je cedulja datirana 14. 1. 1954, te je vidljivo da je tog datuma nešto bilo nađeno na dubini od 1.60 m iznad pločnika sa zapadne strane južne lađe istočne crkve. Spomenuti pločnik je možda i popločenje sjeverne lađe zapadne bazilike.

- Sv. Andrija 3) Cedulja je datirana 18. 1. 1954. Nešto je bilo nađeno unutar središnje lađe istočne crkve, na dubini od 1.80 m, a 2.20 m sjeverno od baze kolone koja se nalazi najbliža zapadnom pročelju crkve, i pripada kolonadi koja dijeli središnju od južne lađe istočne crkve.
- Sv. Andrija 4) Na cedulji su dvije bilješke s dva datuma. Po prvoj bilješci, datiranoj 18. 1. 1954. g., na mjestu kao i ono na cedulji br. 3, ali na dubini od 1.70 m nađena su dva srebrna novca i 1 ulomak mozaika. Ovi novci bi mogli biti dva od tri sačuvana venecijanska novčića. Uz drugu bilješku na ovoj cedulji, datiranu 19. 1. 1954. g. rečeno je da je pri novom kopanju na mjestu kao na cedulji 3) nađeno još nekoliko kamenčića mozaika, komadi žbuke s bojom (nisu sačuvani), ulomak stakla, ulomci crvenog porfira, ulomci zdjele od crvene gline, lula, te na tri mjesta valjda u neposrednoj blizini na dubini od 1.75 m još ostataka mozaika.
- Sv. Andrija 5) Nađeno je nešto i dne 27. 1. 1954. u zemlji iznad grobova. To je valjda ona grupa grobova koja se nalazi s južne strane južnog zida istočne crkve.
- Sv. Andrija 6) Nešto je bilo nađeno i 25. 2. 1954, prilikom kopanja iznad mozaika s unutrašnje strane središnje lađe, uz zid zapadnog pročelja istočne crkve.
- Sv. Andrija 7) Prilikom kopanja dne 25. 2. 1954. nešto je nađeno s vanjske strane zapadnog pročelja istočne crkve.
- Sv. Andrija 8) Druga sonda je kopana 5. 7. 1954., što podrazumijeva da je neki raniji iskop bio imenovan kao prva sonda. I ovog je dana nešto nađeno.
- Sv. Andrija 9) Zapadna sonda je kopana dne 7. 12. 1954. paralelno sa zidom kuće Foretić. Tom prilikom je nešto nađeno na dubini od 1.30 m.
- Sv. Andrija 10) Cedulja datirana 31. 10. 1956. je crtež zatvorenog i otvorenog groba, koji se izgleda, javlja i na objavljenom tlo-risu situacije (zatvoren grob u grupi grobova s južne strane lađe istočne crkve)¹²).

Analiza pohranjenih nalaza uvjetuje podjelu prema materijalu od kojih su pojedinačni predmeti izrađeni. Iz nešto većeg broja predmeta izdvojeni su samo oni dijagnostički, koje se donekle može odrediti i datirati.

Keramički nalazi

1. oštećena svjetiljka, tzv. »firma lampa« s žigom radionice FORTIS na kružnom dnu, potječe iz vremena 1—2. st. n. e.;
2. ulomak diska (gornje plohe) svjetiljke ukrašene motivom radijalno postavljenih latica, 2—3. st. n. e.;
3. ulomak diska veće, reljefno ukrašene svjetiljke s prstenasto raspoređenim vegetabilnim ukrasima, 2—3. st. n. e.;

4. ulomak tzv. sjeveroafričke svjetiljke, s motivom koncentričnih kružića i meandara po rubu; vjerojatno je gruba imitacija i domaći rad, 4—5. st. n. e.;
5. ulomak oboda veće posude, podvrsta keramike poznate kao terra sigillata, terinasti oblik, vjerojatno domaća varijanta, 2—3. st. n. e.;
6. ulomak oboda s donjim dijelom drške keramičke tave, 2. st. n. e.;
7. ulomak ramena veće posude, s gornje strane koncentrični laticasti ukras, s donje strane polureljefni prikaz lozice;
8. dno posude tankih stijenki, tzv. terra rossa;
9. grlo kasnoantičke amforiske;
10. atipična, malo oštećena čašica od grube gline, rađena na sporo rotirajućem kolu, kapaciteta cca 0,3 dcl;

Metalni nalazi

1. željezni nož, oštrice duge 12,6 cm;
2. željezni nožić, blago zakrivljene oštrice, dug 8,8 cm;
3. željezna jako oštećena i nepotpuna svjetiljka;
4. kresivo vretenasta oblika i četverokutna presjeka, dugo 12,6 cm;
5. isto kao pod br. 4, nepotpuno sačuvano, dugo 10,8 cm;
6. željezni kolut, možda pršljen vretena, sa žigom u obliku istokračnog križa;
7. ulomak brončane pincete (?);
8. brončana kuka neutvrdive namjene;
9. brončana predica pojasne kopče eliptičnog oblika;
10. oštećena brončana trepetljika ili tzv. tremant (nakit poznat već u Marulićevo vrijeme) s tragovima pozlate i ubačenim brušenim stakalcima.

Numizmatički materijal

1. kasnoantički jako izlizani bakreni novčić, vjerojatno prva polovina 4. st. n. e.;
- 2—4. tri venecijanska novčića dužda Oria Malipiera (1178—1192) s križićem istokračnih krakova i natpisom u reversu i aversu, izrađeni od lošeg srebra. Ovi novčići su jedni od najstarijih venecijanskih novčića nađenih u Splitu. Značajno je što je spomenuti dužd živio upravo u vrijeme kada se u Splitu u crkvi sv. Andrije održao sinod splitske nadbiskupije¹³⁾;
5. anonimni soldin, možda quattrin; u aversu legenda »SOLDINO«, na reversu lav sv. Marka, ispod kojeg je crtom odijeljena legenda »T 4«. Možda novčić Verone ili Brescie;
- 6—9 austrijski brončani novčići različitih godišta (1816, 1860, 1878 i 1879);
10. spomen-medalja s legendom »SSI« i godinom 1931, te prikazom reljefa Ivana Meštrovića »Domagojevi strijelci«.

Staklo

Uz nekoliko ulomaka antičkog stakla, zanimljiva je nepotpuno sačuvana posuda tijela oblika kruške, s oštro naglašenim ramenom, od finog zelenkastog stakla.

Kamen

Više komada kamena pripada materijalu popularnom u antičko i kasnoantičko vrijeme, te nesumnjivo importiranom u Dalmaciju, a to je: crveni porfir (pločasto obrađen, javlja se u 3 osnovne debljine: 1,3—1,5 cm, 1,7—1,8 cm; 2,5—2,8 cm), zeleni porfir, numidski i kararski mramor itd. Od domaćeg vapnenca treba spomenuti neodrediv komad s trostrukom žljebastom profilacijom, te oštećenu kamenu kuglu, možda iz nešto kasnijeg vremena, promjera cca 15 cm, te nekoliko pleternih ulomaka o kojima će biti govora na drugom mjestu.

Mozaik

Na temelju ulomaka u AMS nije moguće s preciznošću rekonstruirati vjerojatno geometrijske motive. Kockice se javljaju u 6 boja: bijeloj, sivoj (domaći vapnenac), sivosmeđoj, crnoj (bazalt), tamnocrvenoj i narančastoj (cigla).

Istraženi grob — također je nepotpuna cjelina, zbog manjkave dokumentacije. Običan bakreni prsten je nađen po sredini groba, na dubini od 37 cm. Prosječna dubina groba iznosila je 47 cm. Prema u Muzeju pohranjenim donjim vilicama u grobu su bile sahranjene barem 3 osobe (2 odrasle i 1 mlada). Način sahrane je nepoznat, a po obliku grobne konstrukcije je moguća samo okvirna datacija 12—15. st. n. e.

Nalazi potvrđuje pretpostavke da se radi o izuzetno značajnom lokalitetu s kontinuitetom barem od prvih stoljeća naše ere, pa do sredine kasnog srednjeg vijeka. Na taj način potvrđuje se opravdanost zaštite i čuvanja lokaliteta, te aktualizira potreba sistematskih istraživanja prije definitivnog uređenja u arheološki park. Međutim, dosadašnji rezultati atribuiranja lokaliteta i određenja njegovog stvarnog povijesnog značaja su listom nepotpuni, nepouzđani, ponekad sa znatnim pogreškama. Te pogreške se protežu i na srednjovjekovni Split van područja ovog lokaliteta. U zasad najopsežnijem radu o lokalitetu¹⁴⁾ pojavile su se slijedeće teze, po kojima se radi o crkvama kojima su navodni titulari bili sv. Andrija i sv. Bartul. Nije objašnjeno kad i kako se sv. Bartul pojavljuje i nestaje, kao što pokušajem objašnjenja nisu riješene brojne nelogičnosti (kao npr. kako dolazi, bez materijalnih ostataka, do sažimanja središnjeg broda trobrodne crkve u manju jednobrodnu crkvicu). Stoga se kao nužno rješenje nameće katalog dokumenata, pomoću kojih se može nešto određenije reći o ovom problemu.

I. Dokumenti u kojima se spominje sv. Bartul splitski

1. Čuveni falsifikat kojim navodno Koloman potvrđuje posjede splitske nadbiskupije¹⁵⁾ Ovdje se crkva sv. Bartula spominje samostalno.
2. Dokument kojim Rogerije, vojvoda Slavonije, traži uvođenje splitske nadbiskupije (kaptola) u posjed zemalja, koje su vlasništvo crkve sv. Bartula^{15a)}.
3. Spis kojim notar splitske komune 1180. g. zapisuje odluku kojom se nadbiskup Arnir, u ime splitskog Kaptola, uvodi u posjed zemalja koje su do tada vlasništvo crkve sv. Bartula¹⁶⁾. Izgleda da su to jedne

od onih zemalja u Srinjinama, zbog kojih je nadbiskup Arnir ka-
menovan.

4. Zaključci sa sabora splitske nadbiskupije 1185. g.¹⁷⁾ Tu se javlja Albert iz Pise, prepozit crkve sv. Bartula, spominje se i sama crkva, ali ne u vezi s crkvom sv. Andrije.
5. Odluka o davanjima iz 1185. g. gdje se govori o obvezama samostana sv. Stjepana prema splitskom Kaptolu.¹⁸⁾ Ovdje se kao svjedok javlja Albert, prepozit crkve sv. Bartula.
6. Spomen zemlje sv. Bartula »in Slanemo«, dakle na položaju »Slano« iz notarskog prijepisa iz 1338. g., možda prijepis nekog ranijeg popisa zemalja splitskog Kaptola¹⁹⁾. Vlasnici susjednih zemalja su crkva sv. Stjepana (da li splitskog ili onog iz Podstrane, u ovom slučaju nije bitno) i solinska crkva sv. Marije. Može se pretpostaviti da je ovaj položaj u okolici Splita, Solina ili Stobreča.
7. Vizitacija iz 1576. g.²⁰⁾ Foconi je na mjestu gdje su bile crkve sv. Bartula i Andrije vidio malu, razrušenu i otvorenu kapelu.
8. Vizitacija iz 1603. g.²¹⁾ Priuli je vidio ostatke kapele sv. Bartula s oltarom, gdje se vrši crkveni obred na dan sv. Bartula.
9. Vizitacija iz 1682. g.²²⁾ Cosmiju su pokazali neke ostatke i rekli da se tu nalazila crkva sv. Andrije i Bartula.
10. Josip Dalla Croce detto Lampica je posljednji splitski primicerij (naddostojnik kora, voditelj pjevanja psalmi) koji je po dužnosti uživao beneficij sv. Bartula. Umro je 1810. g., a po njegovoj smrti spomenuti beneficij preuzela je Vjerozakonska zaklada²³⁾.

Ne smiju se miješati dokumenti vezani uz crkvu sv. Bartula u Splitu s dokumentima vezanim uz zadarski samostan sv. Bartula i sv. Andrije²⁴⁾.

II. Dokumenti u kojima se spominje crkva sv. Andrije u Splitu

Analizom dokumenata mogu se uočiti razne podgrupe: a) dokumenti gdje se javlja crkva sv. Andrije uz drugu arhitekturu, na temelju čega se smije pretpostaviti da je ova crkva bila unutar gradskih zidina; b) dokumenti koji posredno spominju crkvu sv. Andrije uz oznake na temelju kojih proističe da je ova crkva bila izvan gradskih zidina; c) dokumenti gdje se spominje crkva sv. Andrije uz crkvu sv. Ivana, a ponekad i uz oznaku »ad basilicas pictas«; u ovu grupu spadaju i oni dokumenti koji ne spominju sv. Andriju, ali se spominje ista crkva sv. Ivana uz spomenutu oznaku;

d) dokumenti kod kojih ne znamo o kojoj crkvi sv. Andrije se radi. Iz ove podjele se odmah uočava da su u Splitu postojale dvije, topografski odvojene crkve sv. Andrije.

IIa. Dokumenti interpretirani kao pripadni crkvi sv. Andrije unutar gradskih zidina

1. Oporuka iz 1250. g.²⁵⁾ gdje se spominju dvije kuće uz Sv. Andriju »de Fenestris«.
2. Potvrda o doživotnom uživanju, koju izdaje splitski Kaptol 1258. g.²⁶⁾ na jednu »bugnu«. Smičiklas pretpostavlja da se radi o spremištu za ulje, vjerojatno se radi o suhozidom građenom objektu.

3. Punomoć iz 1289. g.²⁷⁾ gdje se spominje kuća smještena »in finestrisc« uz crkvu sv. Andrije.
4. Razdioba na temelju oporuke iz 1301. g.²⁸⁾, gdje se spominje kuća uz Sv. Andriju.
5. U apostolskoj vizitaciji iz 1579. g. je papinski legat dozvolio proširenje samostana klarisa prema crkvi sv. Andrije²⁹⁾.
6. Apostolski vizitator Garsodorius 1625. g. dopušta klarisama da crkvu sv. Andrije, koja je bila uz samostan, pretvore u samostansku govornicu³⁰⁾.

Već je moguće ispraviti pogrešku, po kojoj postoji u Splitu samo jedna crkva sv. Andrije, kojoj je »ad fenestrisc« samo vremenski dodatak³¹⁾. Još točnije, kuće kod crkve sv. Andrije su »ad fenestrisc«. Veliki broj privatnih kuća u 13. i 14. st. daleko izvan zidina nije mogao postojati, tako da se ovi dokumenti ne bi smjeli pribrojiti onima koji spominju crkvu sv. Andrije izvan gradskih zidina. Dijelom je točna teza ubiciranja gradske crkve T. Marasovića³²⁾, no na ovom mjestu neće biti govora o analizi samog dodatka »ad fenestrisc«, jer položaj samostana klarisa u 17. st. je relativno poznat.

II.b Dokumenti u kojima se spominje Sv. Andrija izvan gradskih zidina ili uz toponim za koji znamo da je izvan zidina

1. Uz crkvu sv. Andrije je 1119. g. bila zemlja zvana »Campanana«³³⁾.
2. Sv. Andrija »fuoro de Borgo« se spominje 1596. g.³⁴⁾.
4. U dokumentu bratovštine presvetog Sakramenta iz 1621. g.³⁶⁾ spominje se položaj »Gidarce« ispod Sv. Andrije.
3. Položaj Lovret uz crkvu sv. Andrije se spominje iste godine³⁵⁾.
5. Položaj zvan Sv. Andrija ili »... Stangate ...« 1716. g.³⁷⁾.
6. U Calergijevoj karti iz 1675. g. pod brojem 2100 su upisani ostaci »jedne druge« crkve sv. Andrije. Katić³⁸⁾ je analizirajući ovu kartu pretpostavio položaj iznad Kukuljićeve (danas Goričke) ulice. Već je T. Marasović³⁹⁾ uočio neodrživost Katićeve teze. Treba još jednom ukazati na Calergijev opis »jedna druga«. To znači da je Calergiju bila poznata dvojnost splitskih crkava s ovim titularom.

II. c1 Dokumenti u kojima se Sv. Andrija spominje uz crkvu sv. Ivana, a ponekad i uz oznaku »ad basilicas pictas«

1. Jeronim Alegretti, arhidakon i splitski kanonik nadbiskupske crkve 1610—1643. g. uživao je među ostalima i beneficij sv. Ivana Evanđeliste »de ecclesiis pictis« u ulici Sv. Andrije⁴⁰⁾.
2. Juraž Rodić, splitski arhidakon 1427—1440. g., daje 1438. g. u najam vrt, koji je vlasništvo splitskog Kaptola, a nalazi se kod crkve sv. Andrije i sv. Ivana⁴¹⁾.
3. Katastar posjeda splitskog Kaptola iz 16. st. sadrži više dokumenata u kojima se ova dva sakronima i spomenuta oznaka javljaju u slijedećim varijantama⁴²⁾:
  - a. »... ecclesias pictas« sv. Andrije i Ivana
  - b. Sv. Ivan Evanđelista ili kod Sv. Andrije ili »... de ecclesiis pictis ...«

- c. Sv. Ivan kod Sv. Andrije
  - d. Sv. Ivan prislonjen uz zid crkve sv. Andrije »... ad ecclesias pictas ...«
  - e. »... ad ecclesias pictas ...« Sv. Andrije i Ivana
  - f. na zemlji Sv. Ivana kod Sv. Andrije
  - g. Sv. Ivan blizu Sv. Andrije kod i izvan zidova Splita
  - h. Sv. Ivan »... ad ecclesias pictas« u predgrađu u blizini Sv. Andrije
4. U dokumentu iz 1576. g. spominje se Sv. Ivan Evanđelista »... de ecclesiis pictis« u ulici Sv. Andrije⁴³).
  5. U dokumentu iz 1576. g. spominje se Sv. Ivan Evanđelista »... de ecclesiis pictis« u ulici Sv. Andrije⁴⁴).
  6. U dokumentu iz 1576. g. spominje se Sv. Ivan kod Sv. Andrije⁴⁵).
  7. U dokumentu iz 1576. g. spominje se Sv. Ivan kod Sv. Andrije izvan predgrađa⁴⁶).
  8. Spomen-zemlje Sv. Ivana kod Sv. Andrije izvan grada⁴⁷).
- Iz ovih dokumenata je vidljivo da se Sv. Andrija nalazio uz Sv. Ivana, te da se ponekad javlja uz izraz »ad basilicas pictas« ili »ad ecclesias pictas«. S vremenom, Sv. Andrija daje ime ulici (via, contrada), a i čitavom predjelu. Treba razlikovati ovog Sv. Ivana Evanđelistu od kapele Sv. Ivana Evanđeliste, koja se nalazila u nadbiskupskoj palači u gradu⁴⁸).

II. c2 Dokumenti u kojima se ne spominje Sv. Andrija, ali se spominje Sv. Ivan Evanđelista koji je položajno uz Sv. Andriju

1. Dominik, sakristan Sv. Dujma i pleban crkve sv. Ivana »de Basilicis« mijenja neke kaptolske zemlje, vlasništvo crkve sv. Ivana⁴⁹).
2. U spisima notara Nikole iz Augubija za 1363. g. na nekoliko mjesta spominje se crkva sv. Ivana »... de Postirio ...«⁵⁰).
3. Sv. Ivan »... de Ecclesiis pictis ...«⁵¹).
4. Sv. Ivan Evanđelista »... de ecclesiis pictis ...«⁵²).
5. Sv. Ivan »... de ecclesiis pictis ...«⁵³).
6. U vizitaciji iz 1603. g. Priuli je vidio mjesto na kojem se jedva raspoznaju ostatci crkve sv. Ivana »... de ecclesiis pictis ...«, te je naredio da se na tom mjestu podigne kapela⁵⁴).

II. d Dokumenti u kojima se spominje Sv. Andrija, ali nije sigurno o kojoj se crkvi radi

1. Bilješka u »Kronici« Tome arhidakona, po kojoj je 1185. g. crkveni sabor održan u crkvi sv. Andrije, koja se nazivlje i slikama⁵⁵).
2. Naredbe i zaključci crkvenog sabora 1185. g. Ovaj dokument postoji u više verzija⁵⁶), a zajedničko je da se kaže da je crkveni sabor održan u crkvi sv. Andrije.
3. Odluka o davanjima samostana sv. Stjepana splitskom Kaptolu, o kojoj je već govoreno⁵⁷).
4. Spomen u dokumentima splitskog notara Ivana Cuve⁵⁸). Tu se govori da je izvan zidina.
5. Oporuka Drage Strachine, kojom ostavlja »... criptum sub ...« sv. Andrije⁵⁹). »Cripta« može biti podrumski prostor neposredno ispod crkve (ovo je teško vjerojatno!), može biti ukopana konoba u blizini

crkve, a može biti i grob, odnosno mjesto za ukapanje (u tom slučaju je teško odrediti u kojoj je crkvi bio taj grob).

6. Darovnica iz 1254. g.⁶⁰⁾, gdje se spominje zemlja vlasništvo Sv. Andrije, za koju znamo da graniči ili da je susjedna sa zemljom Sv. Benedikta.
7. Oporuka iz 1260. g.⁶¹⁾, kojom se ostavlja zemlja kod crkve sv. Andrije.
8. Spomen zemlje kod Sv. Andrije iz 1703. g.⁶²⁾
9. Spomen zemlje kod Sv. Andrije⁶³⁾.

Ako vijest iz Tomine »Kronike« prihvatimo kao točnu i vjerodostojnu, onda bi se sva tri prva dokumenta ove grupe odnosila na crkvu sv. Andrije van grada. Na istu crkvu se izgleda odnosi i 4. dokument u ovoj grupi. Kod dokumenta pod brojem 5. već su spomenute nemogućnosti točnog opredjeljenja. Zemlje, koje spominju dokumenti od 6. do 9. bi mogle biti sve uz crkvu izvan grada, no ne treba zaboraviti da i unutar grada sve do 19. st.⁶⁴⁾ postoje vrtovi i obradive površine. Opredjeljenjem položaja izvan grada dolazimo do mjesta koje je blizu mjesta gdje se može očekivati i crkva sv. Kasijana. No, dokument koji spominje crkvu sv. Ivana Evanđelista »... de ecclesiis pictis ...« u ulici sv. Andrije i Kasijana⁶⁵⁾, govori da su se koncem 16. stoljeća te crkve razlikovale. Štoviše, u vizitaciji 1682. g. Cosmi⁶⁶⁾ vidi ostatke crkve sv. Kasijana u ruševnom stanju, tako da bi se s dosta rezerve morao uzeti pokušaj

Dio crkvenog objekta s ranokršćanskim nazočnim grobom u ulici Žrtava fašizma. Stanje iz 1957.

identifikacije Sv. Ivana i Sv. Kasijana. Na ovom mjestu treba napraviti još neke ispravke. T. Marasović navodi dva dokumenta koja su po njemu važna za crkvu sv. Andrije⁶⁷⁾. U njima nema ni spomena ne samo ove crkve već i splitske regije. Teško je pretpostaviti, s obzirom na uopćenost na tom mjestu iznijetih podataka, na koje druge dokumente je autor mislio, te ispraviti autorsku ili tiskarsku pogrešku. Također T. Smičiklas u indeksu sakronima i toponima navodi da se crkva sv. Andrije Apostola nalazila u Velom varošu⁶⁸⁾. Smije se samo pretpostaviti da je Smičiklasa neki dokument iz kasnijeg vremena, gdje se javlja oznaka »de Borgo«,⁶⁹⁾ zaveo na ovakvo atribuiranje i smještanje.

Rezimirajući podatke iz arhivskih izvora, dobivamo slijedeću sliku: u Splitu su postojale dvije crkve sv. Andrije: u gradu i izvan grada. Sv. Andrija u gradu nosi oznaku »in fenestris«, te se spominje u 13. i 14. st. s kućama u neposrednoj blizini. Uz ovu crkvu se 1579. g. smješta samostan sv. Klare, a crkva je onda 1625. g bila pretvorena u samostansku govornicu.

Sv. Andrija van grada nosi oznaku »ad basilicas pictas«, jer je bio smješten uz ranokršćanske crkve s mozaicima, vjerojatno freskama, te raznobojnim kamenim oblogama. Uz ovu srednjovjekovnu crkvu su bili položaji Lovret i Campanana. Sakronim i značaj titulara je toliko jak, da s vremenom ulica koja vodi od grada do ove crkve, a vjerojatno i dalje, dobiva ime Ulica Sv. Andrije. S time ime dobiva i širi prostor, od Pisture pa do današnjeg Sukoišana, a ponekad je sinonim za neke položaje kao Gidarce i Stangate. Već 1438. g. je spojen s crkvom Sv. Ivana, za koju znamo da je bila naslonjena na zidove crkve sv. Andrije. Ostaju nejasni odnosi Sv. Ivan—Sv. Bartul—Sv. Andrija na temelju vizitacija 1576, 1603. i 1682. godine. Sv. Bartul je crkva koja koncem 12. st. ima posjede u Poljicima (ili bar može imati, ako i uzmemo Arnirov pokušaj kao falsifikat). U 14. st. sv. Bartul ima posjede negdje u solinsko-splitsko-stobrečkom prostoru.

Može se pretpostaviti da 1438. g., kada su Sv. Ivan i Sv. Andrija bili zajedno, da je Sv. Bartul bio odvojen topografski, negdje na drugom mjestu, možda bliže Brdima i Solinu. Nakon 1438. g. obje crkve stradavaju, s time što su Sv. Andrija i Sv. Bartul vjerojatno arhitektonski veće, te se ne obnavljaju. Kult sv. Bartula se prenosi na ostatke Sv. Andrije, a nije isključeno da obnovu ovog kulta u splitske krajeve donosi i neki bjegunac pred Turcima iz Zagore.

Kapela, sada sv. Andrije i sv. Bartula je ruševna 1576. g. Priuli obilazi Sv. Ivana u neposrednoj blizini 1603. g., kada je i ova crkva ruševna, no ne toliko pa je njena obnova moguća. Namjera da se Sv. Ivan obnovi je možda i provedena. No takav rasplet uvjetuje zapuštanje obližnje kapele sv. Bartula i sv. Andrije, tako da se u toj možda kapelici kraj puta samo služi misa na dan sv. Bartula. Iz tih razloga je ista kapelica u ruševnom stanju 1682. g., kada je ruševna i crkva sv. Kasijana nedaleko od ovog položaja. Crkva sv. Ivana je možda također u lošem stanju, ali ipak je još u toliko dobrom stanju da se još stotinjak godina uzima u dokumentima kao orijentaciona točka. Sv. Andrija, zapuštena kulta, preživljava još stotinjak godina u obliku makrotoponima, dok sv. Bartul čiji preneseni kult i titular potiskuju sv. Andriju s »matičnog« prostora, ovdje ostaje još stotinjak godina u obliku beneficija koji uživaju članovi

splitskog Kaptola. Sv. Ivan i Sv. Kasijan položajno su različiti, a njihovi ostaci nestaju otprilike u isto vrijeme. Težačka predaja, zahvaljujući gradnji vile Bulat i objavi arheoloških nalaza na trasi željeznice u 19. st., sačuvala nam je barem po predaji položaj crkve sv. Kasijana, dok predaja za crkvu sv. Ivana nije imala tu sreću da bude zapamćena.

BILJEŠKE:

Koristim se prilikom da se zahvalim prof. Perislavu Petriću, koji me razgovorom uputio na neke izvore za rješavanje ovog problema. Slike je prema arhivskim podacima izradila I. Prpa.

- 1) T. Marasović, Fouilles de la basilique paleochrétienne de Saint-Andre à Split, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (dalje: VAHD) sv. 77, Split 1984, str. 255 i d.
- 2) Isto, str. 258 i 259.
- 3) O širem kontekstu ovog lokaliteta sam već jednom govorio. Vidi: F. Buškariol, Prilozi topografiji Manuša, Kulturna baština sv. 15, Split 1984, str. 81—84.
- 4) J. Marasović, Doprinos Urbanističkog biroa proučavanju i zaštiti graditeljskog nasljeđa u Dalmaciji, URBS sv. 11, Split 1959, str. 59.
- 5) J. Otkriveni zidovi kasnoromaničke građevine, Slobodna Dalmacija br. 6253, 1. 4. 1965, Split, str. 8. Prema ovoj novinskoj vijesti, nađeno je »... nekoliko zidova stare građevine i kasnoromanička baza stupa ...«. Ovo je otkriveno prilikom gradnje zgrade danas ulica Žrtava fašizma br. 3—5 (s poslovnim prostorom »Sava«-Kranj). Problem je u interpretaciji, s obzirom da mi nalazi nisu poznati, osim iz ovog napisa: da li se stvarno radi o kasnoromaničkim nalazima, ili je riječ o ranokršćanskim ostacima?
- 6) G. Novak, Povijest Splita, knj. I, Split 1957, str. 39.
- 7) T. Marasović—F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta »Split-ski poluotok«, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, sv. 2—3, Zagreb 1976—1977, str. 89.
- 8) T. Marasović, cit. dj. (1).
- 9) Isto, sl. 2 i 3.
- 10) T. Marasović—F. Oreb, cit. dj. (7).
- 11) T. Marasović, cit. dj. (1), str. 263.
- 12) Isto, str. 258 i sl. 2.
- 13) T. Smičiklas, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (dalje u tekstu: CD,) sv. II, Zagreb 1904, str. 194. Vidi isto i u: Toma arhidačkon, Kronika, Split 1960, str. 42, te G. Novak, Povijest Splita knj. II, Split 1978, str. 870—871.
- 14) T. Marasović, cit. dj. (1).
- 15) T. Smičiklas, CD II, str. 11, br. 7. O falsificiranosti vidi: F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 591.
- 15a) T. Smičiklas, CD II, str. 165, br. 163 i str. 166, br. 165.
- 16) T. Smičiklas, CD II, str. 166—167. Ističe i I. Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 80.
- 17) T. Smičiklas, CD II, str. 193—194. Postoje barem dvije varijante ovog dokumenta, gdje se Albert javlja kao svjedok, odnosno kao osoba koja je sačinila zapis.
- 18) T. Smičiklas, CD II, str. 195.
- 19) T. Smičiklas, CD sv. X, Zagreb 1912, str. 396, br. 291.
- 20) Vizitacija nadbiskupa Foconija, 1576. g. Nadbiskupski arhiv u Splitu, dalje: NAS.
- 21) Vizitacija nadbiskupa Priulija, 1603. g. NAS.
- 22) Vizitacija nadbiskupa Cosmija, 1682—1683. g. NAS.
- 23) I. Ostojić, cit. dj. (16), str. 232.
- 24) Samo neki vezani uz zadarski samostan su: Smičiklas, CD I, Zagreb 1903, 15, 102, 113, 117, 118, 131, 132, 145, 162, 164, 165, 180.

- 25) T. Smičiklas, CD IV, Zagreb 1906, str. 428, br. 372.
- 26) T. Smičiklas, CD V, Zagreb 1907, str. 103, br. 619.
- 27) T. Smičiklas, CD VI, Zagreb 1908, str. 677, br. 569.
- 28) T. Smičiklas, CD VIII, Zagreb 1910, str. 6, br. 6. Postoji i prijepis istog dokumenta sačinjen 1397. g.
- 29) A. Petričević, Samostan sv. Klare u Splitu 1308—1978, Split 1978, str. 22. Podatak donosi prema: Archivio Segreto Vaticano, Concilio, Visitatio Spalatensis, 1579, str. 27.
- 30) G. Novak, Povijest Splita, knj. II, Split 1961, str. 462.
- 31) Isto, knj. I, str. 524.
- 32) T. Marasović, cit. dj. (1), str. 262. Sklon sam mišljenju da oznaka »ad fenestris« prije podrazumijeva jame, rupe, nego prozore, što se čini prejednostavnom etimologijom«.
- 33) Smičiklas, CD II, str. 33, br. 33.
- 34) Kaptolski arhiv u Splitu, dalje KAS br. 191, f. 6v.
- 35) KAS br. 192, f. 4r.
- 36) L. Katić, Iz knjiga oporuka splitskog Kaptola, Starine sv. 59, Zagreb 1959, str. 100.
- 37) Arhiv crkve i bratovštine sv. Duha, NAS, br. 16f. 71v.
- 38) L. Katić, Topografske bilješke solinskog polja, VAHD sv. 52, Split 1950, str. 87.
- 39) T. Marasović, cit. dj. (1), str. 256.
- 40) I. Ostojić, cit. dj. (16), str. 186. Kao izvor navodi KAS br. 19, f. 173. L. Katić, cit. dj. (36), str. 99 pogrešno navodi ovoga kanonika pod imenom Ivan, ali donosi isti podatak.
- 41) I. Ostojić, cit. dj. (16), str. 177. Kao izvor navodi KAS br. 26, f. 40—41.
- 42) KAS br. 26, vidi indeks na početku.
- 43) KAS br. 191, f. 12v.
- 44) KAS br. 191, f. 14v.
- 45) KAS br. 191, f. 21r.
- 46) KAS br. 192, f. 22v.
- 47) KAS br. 192/I (priključeno br. 191), f. 2v.
- 48) V. Rismondo, Registar notara Nikole iz Augubija, Izdanja Historijskog arhiva sv. 5, Split 1965, str. 17.
- 49) T. Smičiklas, CD VI, str. 606—607.
- 50) V. Rismondo, cit. dj. (48), str. 16, 37.
- 51) Kao bilješka br. 42.
- 52) Isto.
- 53) KAS br. 192, f. 7v.
- 54) Kao bilješka br. 21.
- 55) Toma arhidakon, cit. dj. (13). Sv. Andrija uz pridjevnik »slikani« ukazuje da se radi o crkvi izvan gradskih zidina. Moguće je da su neki podaci kasnije dopisani, no toponimi, čak i ako su vremenski falsificirani, imenom to sigurno nisu.
- 56) Kao bilješka br. 17.
- 57) Kao bilješka br. 18.
- 58) G. Novak, Povijest Splita knj. II, Split 1978, bilješka br. 2086, str. 870. Novak citira spise u Državnom arhivu u Zadru.
- 59) L. Katić, cit. dj. (36), str. 104.
- 60) T. Smičiklas, CD IV, str. 571, br. 498.
- 61) T. Smičiklas, CD V, str. 155, br. 663.
- 62) KAS, br. 195, f. 14v.
- 63) Kao bilješka br. 42.
- 64) Katastarski plan Splita iz 1831. g., vidi: T. Marasović, Dioklecijanova palača, Beograd 1982, str. 40.
- 65) KAS, br. 192, f. 13v.
- 66) O sv. Kasijanu vidi moj rad, ovdje bilješka br. 3.
- 67) T. Smičiklas, CD III, str. 155 te 170171. T. Marasović, cit. dj. (1), ih spominje na str. 255 bilj. br. 1 i str. 262, bilj. br. 18.
- 68) T. Smičiklas, CD sv. II, str. 427.
- 69) Možda kao onaj podatak u bilješci br. 34.